

تورک یوردی

تورک‌لرک فائده‌سنه چالیشیر اون بش کونده بر چیقار

ییل ۶ - جلد ۱۲ - صای ۵

۲۶ نیشان ۱۳۳۳

اورتهیه چیقار یلامشدر . شمدیلک ائمه کچن آبدلردن سومه ر پادشاهلرک پارجالاندیغی وحرنتک انحطاطله اوزرادینغی زمانلره دائر بعض معلومات ایدنیله بیلیمشدر . بو حالتده بیله ، سومه ر حرثی یوکسکلکیله بزى حیرتلره دوشور یور . ده ا قدیم ادواری افسانهلرک و بهادر دستانلرینک قادا کلق ومهم محتویاتندن آز چوقی استدلال ایدم بیل یورز .

سومهریلر ، بزم سیاره مزده یازی یه مالک اولان ، معدن ایشله مهنی ، سدر بنا ایتمه یی ، آریقلر آجایی ، فلکی تقویم یایمایی بیلن ایلک قومدر . بو قومدرکه دنیا یوزنده برنجی دفعه اوله رق اولچمک اصولی قویمش وعلوم مثبتیه یی تأسیس ایتمشدر . علومدن بالخاصه ریاضیات ، فلکیات ، نجوم ، سحر ، الهیات سومهریلرده چوق تکمیل ایتدیکی کبی ، صنایعدن ده معمارلق ، هیکل تراشلق و اغلب اهال موسیقی یوکسک بر درجه یی بولمشدر . بهادر دستانلری ایله شعرلری ده شایان دقتدر .

سومهریلرک اک مهم شهرلری شونلردی : نیپور ، اور ، نون-قی (ایدو) ، ارمخ ، لارسا ، دیغابیا (قوتا) ، قیش ، غیشخو ، لافاش-شیر پوللا (سیرغوللا) و دین-تیر-قی (بابل) . بزم معلوم دورده هر شهر بر رئیس روحانی-برنس (پاتس) طرفندن اداره اولتوردی و هر شهرده بر معبوده مخصوص آیین واردی : اورده آقونانار ، (آسیر . سین) ، نون-قی ده نه نای (نه آ) یه ، سیر غوللا ده نین کیر صویه ، دیده-تیر-قی ده میری-دوغا (ماردوق) یه تعبد اولتوردی . لیکن یروفسور طورایف دیورکه :

« نظریاتجه اسکی سننار (سومه ر) تک بر دولت دی وباشنده معبود انلیل بولتوردی . انلیل ، انسان لردن چوق اوزاق بولنان ، معبود سماوی یوکسک انونک اوغلیدر ، سومه ر قومک ایچنده ، مقدس نیپور شهرنده اوطوریر ، اونک حریمی (معبدی) کاشاتک مرکزیدر . بوراده پادشاهلرک و پادشاهلرک مقدراتی حل ایدر . . . پادشاهلر و پاتسلر مال غنیمتلرندن بر قسمی آروب اونک معبدینه تقدیم ایدرلر . نیپور غیر روحانی بر حکومتک مرکزی اولشمیدر ؟ بو سوالک جوابی ویرمک زوردر ؛ بزم آنجق نیپورک چوق فلا کتله کچیرمش متقی و عزیز افسانه وی بر حکمدارینک اسمی واصل اوله . بیلیمشدر ؛ بزم تدقیقات و تبعاتمه مساعد دورده نیپور بیطرف بر نقطادر ، یوکسک زیغه قورانا (اهرام طرزنده معبد) قله سنک اوستتده اوطوران « سما وارش آله نک » پایغتی در . (ب . آ . طورایف . شرق قدیم تاریخی . جلد ۱ ، صیفه ۸۲)

سیاحت

آلتایلره دوزری

باشی جلد ۱ — صایی ۱۲ ددر

ارفاده

حسن تصادف اوله رق برنجی دفعه زیارت ایتک آرزوستده بولندیغم ذاتی « روسیه » اولتک قار-شوستده بولدم . کویا بنی اوراده بکله یورمش کبی ، اوله ایتمه ک مساعد ایتدی . خانه سنه کلدک . بو تصادف هر ایکیمزی ده سویندیردی . بوراده چوق قالمی ایسته مه یوردم . ایلک فرستده طانید قلمی ،

بعض معتبر عالمله‌لری، ایکی بویوک مؤسسه‌ی کورمک‌ده سیاحت پروگرام اقتضاسندن ایدی. ابتدا روسیه تورک - مسلمانلرینک منتظم بر مؤسسه‌سی اولان « مدرسه عالی دینی » یی زیارت ایتدم . بو مدرسه - اسندن ده آکلاشیله جنی اوزره عالی بر مؤسسه علمییه اولوب یدی سکز سنه اولدیی علمای اسلامیه دن ضیا الدین کمالی افندی حضرتلرینک غیرتلیله جانتوره عالمله‌سی خاتملرندن مرحومه « صوفیه بیگه » وه صدرالدین افندی نذیروف ، کبی زنکینلرک همتلری سایه‌سنده میدان کتیرلشدر . لیلی اولان بومدرسه‌نک دورت بش یوز قدر طلبه‌سی بولوب فنون جدیده دن باشقه عربیات و علوم دینییه واسلامیه تحصیل ایدرلر . مدرسه‌نک بناسی خیلی محترم اولدینی کبی تدریساتی ده جدیدر . آنکچون بو مدرسه ، روسیه تورک - مسلمانلرینک اک برنجی مؤسسه علمییه لرندن صاییلیر .

یونان صوکراروسیه مسلمانلرینک مهم بر قسمک مرکز روحانیسی دیمک اولان « محکمہ شرعی » - « دینی » یی زیارت ایده جکدم . معلملردن محترم بر ذاتک دلائیله محکمہ‌نک اسکی ییجمده کی ، فقط کنیش بناسنک اوکنه کلک . ایکی اوج سنه ده بر اجرا ایدیلکده اولان عمومی تعمیراتندن طولانی محکمہ موقتاً یاننده کی قلم اوطله‌لرینه نقل ایدیلش اولدینی اوکره تجه طوغری اورایه کیتدک . قارشولایان کاتبلردن بری سرت - سرت صوردی :

— مؤذنلک ایچونمی ، اماملق ایچونمی ، هانکی دفتری کتیره‌م ؟ ..

— هیچ بری ایچون دکل ، امتحان اولنق فکرمز یوق ، محکمہ شرعیه اعضالری زیارت ایتمک ایستیورز ، خبر ویرر ایسه کز ، نمون اولورز ... محکمده اعضالردن آنجق « مفصل ناسیخ قوم تورکی » نام اثرک مؤلف قاضی حسن عطا افندی بولنیوردی . بشوش بر چهره ایله قارشولادی . شو صرملرده اعضادن قاضی نور محمد افندی ده داخل اولدی . تراشیز ، قاریشیق اوزون صاچلری سیاه کلپوش ایله اورونمش پالا بیقلی بر کاتبده مصاحبه‌لرک شاهدی اولیوردی . اوتهدن برودن قونوشدقن صوکرار ییلدق . مفتی محمد یار افندی آغیر خسته اولدیندن کنديسیله کوریشمک قابل اوله‌مدی .

بو محکمہ ۱۱۹۲ سنه هجریه‌سی اورنیورغ شهرنده تأسیس اولنشدر . طریف حکومتدن مفتی عنوانیه تعیین اولنان بر مأمورک ریاستی آلتنده قاضیلق صفتی حائز اوج اعضادن متشکل بو محکمہ قریم ، قافقاسیه ، تورکستان و بر قاچ سنه دن بری ، قازاقستان مستنا اولق اوزره بالعموم روسیه مسلمانلرینک بر مرجع روحانیسیدر . طرفینک رضالرینه کوره جزا وحدوددن باشقه بالجمله دعاوی حقوقیه‌ی رؤیت ایتمک صلاحیتی داخلنده در . نکاح ، طلاق ، میراث ... حقنده تحدرت ایدن مسائلده بوراده حل وفصل اولنور . دائرة نفوذی داخلنده کی ولایت ، سانجاق و قریه اهالی مسلمه‌نک بالانتخاب کوندردکلری کیمسه‌لره امتحانده کوستردکلری اهلیتلینه کوره مدرسه‌لک ، معلمک ، خطیبک ، مؤذنلک ایتمک اوزره مآذونیت و یریلیر . آخونلق ، محتسبلک عنوانلرینک توجیهی ده محکمہ‌نک دائرة صلاحیتده در . اهالی مسلمه آراسنده کی مناکحات ، تولدات و وفیاتک استاتستیقتی وسجلتی ترتیب وتنظیم ایتمک ده بو محکمہ‌نک جملة وظائفنددر . محکمہ‌نک قرار و مساعدده‌سی تعلق ایتمکده جامع ومسجدلرک تأسیس وتعمیری ده تجویز ایدیلر .

ابتدا اورنبورغ شهرنده تأسس ایدن بو محکمه طوقوز اون سنه سوکرا - بعض اسباب ادارهدن طولایی اوله جق - داخلیه نظارتنک تنسیب و قرار یله اوقا شهرینه نقل ایدیلشدر . خیلی زمانلر بر کیرالقی قوناق دروننده قالب ۱۲۷۸ سنه سی شیمدیکی بناسی میدانه کتیریلشدر .

محکمه اسلامییه بترسورغده کی داخلیه نظارتنه مربوطدر . مفتی ، اهالی اسلامییه فکر ورایی آنقفسزین حکومت طرفندن تعیین اولنور . بالطبع مفتینک مذهب اسلام منسوبنی صرمسند بو . لئسندن فضله برمزیت اسلامییه و علمیه یی حائز اولسنه حکومتجه باقیلماز . مفتینک عنوان رسمیسنی برنجی دفعه اوله رق احراز ایدن محمد جان بن حسین ایله ، سوکرا عبدالسلام بن عبدالرحیم ، عبدالواحد بن سلیمان نام مفتیلر آز چوق علمادن معدود اولدقلری حالده مرحوم سلیم کرای بن شاهین کرای ایله شیمدیکی مفتی محمد یار بن محمد شریف روس ضابطان عسکریه سندن اولوب صرف توجیه حکمداری ایله درجه افتایه ارتقا ایتشلردر .

محکمه شرعیه نک اعضاسی اولان قاضیلر و قتیله مفتی طرفندن انتخاب ، مأموریتلری ده حکومت طرفندن تصدیق اولنوردی . سوکرالری حق انتخاب رئیس و اعضالری اهالی اسلامییه دن اولان قزان شهرنده کی (تعیر قدیمی اوزره :) اطروشجه محکمه سنه تودیع اولندی . رئیس محکمه و آخون حضورنده قزان شهری و ولایتی داخلنده کی اماملردن اوچ ذات انتخاب اولوب اعضا صقیله محکمه شرعیه نزدیکه کوندربیلردی . اطروشجه محکمه سی قریم محاربه سی ائناسنده لغو ایدیلنجه انتخاب ، مأمورین حکومتک نظارتی آئنده اجرا ایدیلکه باشلانندی . ابتداری قازانک بالعموم رسمی اماملریله قازانه تابع سانجاقلردن کلن ایکیشهر امام انتخابه اشتراک ایدیور ، بونلردن هر بری انتخاب اولنق حقنی حائز بولنیورلردی . ۱۲۷۳ سنه سندن اعتباراً قازان اماملری بو حققری غائب ایتدیلر : انتخاب خصوصنده کی رأیلری محافظه ایدیلکه برابر آندیلرندن آنجق ایکی ذات انتخاب اولنه بیلردی . ۱۲۸۸ سنه سی صادر اولان برقانونه کوره قازان اماملردن آنجق بر کیسه انتخابه اشتراک ایده بیله جکدی . ایشته بو صورتله آز چوق فکرلری آجیق اولسی مأمول شهر اماملری بک جزئی بر علاققری قالمق شرطیله ایشدن ال چکدربیلدی . شو حاله کوره انتخابلر کویلردن کلن اماملرک اکثریت آراسی ایله اجرا اولنیور دیمکدر . فقط مع الشکران دیه بیلیرم ، که بوکون کوی اماملرینک سوبه لری ده شهر ککیلردن بک ده آشغی دکدر . مع مافییه بوجهت ده نظر دقتدن دور طوتیلماشدر . قانون مخصوصه کوره انتخابات هر اوچ سنه ده بر دفعه تجدیدی مقتضی اولدینی حالده عصر سابقک ربیع اخیرلرندن اعتباراً بو خصوصه اهمیت و یریله یور . یوز کوز ایلانلر ایله اداره مصلحت ایدیلور . حتی سوک سنه لر منحل اولان اعضاالق محلتک خود بخود مفتی افتدینک رأی مستقلی ایله طولدیریلدینی ده کوریلدی ...

ایشته اوفاده بولنان محکمه شرعیه اسلامییه نک فذلکه حالی شوندن عبارتدر . روسیه - تورك - مسلمانلری بو مقامه قارشى اوتهدنبری بویوک بر احترام بسلامکه برابر ، حرکات ملیه سلسله نک اوجی یالکز بوراده بولنماق لازم کلدیکی حقنده کی قناعتلری ده اولدقجه عمومی و آسکیدر . آنکچون شهریلر اولدینی قادار کویلرده حال واستقبال حاضر اقلری خصوصنده بویله رسمی دائره لردن زیاده کندی

تثبت و غير تلىرندن استعانه ايدىيورلر ...

مع مافيه حقوق و امتيازاتى توسيع ايتدىريله بيلدىكى تقدىردى بو مؤسسەنك تورك - اسلاملارك مىلى ايشلارنىدە ياردىم ايدىمىلىك ، مىلى حركتلارك عادتا بر ناظمى اولقى ماهيتى حائز اوله بيله جگنى آكلادىقلىرىدن احوالى اصلاح ايتكده ايتىيورلر ...

مهم ثابت

ديليز

تكمال بولنده..

توركيلىك ماسارلىرىده اعتراف ايتدى و حمله «عثمانلى توركيلى بوبوك بر انقلاب آنى كچىيور. ملتك ديكر مؤسسەلرندە اولان انقلاب غايت طيبي و ضرورى اولان تاثيرلى ديلدهده، هر كيمك كورينه چارياچى بر صورتده، حكيم سررييور فقط غلنزه كورمە ديكر مؤسسەلركى - ديليزك انقلابىده هنوز باشلانغچىدەدر. لسان مان عمومى بردالغ و چاقاقتى دورمەنە كيرمەمەشدر. انقلاب تام و فيشلى اولماي ايجون مغلنا بو دورمەنك كچىرلمەسى لازمدره آنجق بو دورمە كچىر ايدىر كدن سوكرەدر كه لسانر آسكى صوغولغنى ، طوكلغنى ، جانمزلغنى ، زوگورتلكنى غايب ايدمەك ، سيال و زىلكين بر لسان حاله كچىله جكدرد. و آنجق بو صورتلەدر كه توركيلىك هنوز كىزلى قاباقلى قالان شئون و حادثانى قانون و قاعدەلى، لغات و اصطلاحلى، عرف و عادتلرى، مجاز و كنىايەلى، تشبيه و استمارەلى ميدانه چيقاييله جكدرد. ايسته بونك ايجون بزه اوله كليوركە ديلمەزى بو كوندن قواعد و انضباط آلتنه آلمغە چالشتى، اصطلاحاتك تهررينه و اصولامالاسنك تدوينه اوغراشمق چوق نمرەدار اوله ميه جكدرد ...

(تورک يوردى) نك كچن نىسخەلندە (مفصل قاموس فلسفە) يە دائر بر مقاله واردى. اوراده - رضا نوبقى بلك فلسفى اصطلاحات حصوصندە تعقيب ايتدىكى اصولانە دائر - دىلييوردى كه :

«(انجن اصطلاحات) ك (Goblot) دن قلا نىر ايتش اولدىنى مجموعه ملى اصطلاحاتى قوللانمشدر . فقط بحثلرى اوقدر آچش، اوقدر قارىشدر مش و آت اوست ايتش كه مان هر صيفهده مسئلەنى ايجو آنجق ايجون تعبير مبحثك هر دورلوسى قومەشدر . ينى مراد ايتدىكى معانى بر تعريف و ايضاح ايجون لسانك الاسقيقتندن آله بيلدىكنه استفاده ايدمەك بر فكرە قابل ايدن الفاظك كافەسى كوزمەك اوكنه سرمش و اولارك اكمناسلرىنى انتخاب و استعمالده بزي مختار براقشدر. حال تشكلمە اولان بر اساس ايجون رندن دها بوبوك بر خدمت تصورايدىله مەز. بزم بوقارىكى قطة نظريەنى تأييد ايتدىكى ايجون، بزم بوجلهنى - نظر دقتى - كندىسنه چكمەك اوزره - آلتنى بر ييزكى ايله اشارت ايتش ايدك .

بزم حالا لسانغرى فقير ظن ايدىيور . بزم اولكە اصل بىلكنى دها طائىامادق ، «لسانمەك كندى ياپدەنە كورە بر صرف و نحوى هنوز باييلامەشدر » بزم او حالده لسانمەز كندى وارلقى ، كندى بىلكنى ، كندى ياپى و بنيه سنى كوسترە بيله جك سربىتى بى و برمه ليز . او بو كون كندى الاسقيقتى محافظه ايتەليدر . اونك قوجاغنه بو كون هراق توركارينك شرفيلرىده ، آيدى زەبەكارينك توركولرىده ، آفرەليرك قوشمەلىده ، بيلمەم زەلى توركارك داستانلىرىده صيفماليدر . (و برمه ليز، صيفماليدر) كه تكيلى آ كدىران جملەلى اوقوبوده لسانە حاكيت ايتك ايسته ديكىز آ كلاشيلماسون ، بالەكس كەمدى حاكيتنى ، كندىنك بو كونكى استقلال و انقلاب حركتنى لسانك تماميله كندىسنه براقلمەنى آرزو ايدىيور . بو صورتلە چالغانارق ، دالغەلاناراق ، انكين تورك دىكيزينك ماشينەدن ، خالندن و مختلف تولىكلارندن لازم اولان تولىرىنى (املاحى) ، مواد عضويه و حياتيه بى آيرىسە توركيلى مەز ايشته اوزمان و سىال بر ديل اولاييله جكدرد. ايسته آنجق بو صورتلە او ديلمە بونون توركار كندى بىلكارىنى ، كندى وراقلىرىنى زمين بر صورتده كورە بيله جكار و بو لسان اونلركەده روحلىرى اوقشايايله جكدرد . يوقسە بو كونكى مكرت و جناب لسانلرله ويا «تورک يوردى» شاعرلرنيك دىلرله نه قويه لىنك ونەده اونيه لىنك روسى اوقشاير ...